

Сторінки історії

УДК 001.89:37:627.533.13/
14(252.6)(091)Тюленєв
© 2019

КУЛЬТУРИ БОЛІТ У НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ДОРОБКУ М.О. ТЮЛЕНЄВА

В.А. Вергунов

*доктор сільськогосподарських наук, академік НААН
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: dnsqb_uaan@ukr.net*

Надійшла 12.04.2019

Мета. Розкрити творчі здобутки на ниві осушувальних меліорацій в Україні та Республіці Білорусь видатного вченого, члена-кореспондента АН УРСР М.О. Тюленєва. **Методи.** Методом історико-наукового аналізу із залученням раніше недоступних архівних документів та матеріалів реконструйовано життя і звитяги М.О. Тюленєва в розвиток вітчизняної меліоративної науки. **Результати.** Встановлено, що, завдячуючи розробкам, а також практичним рекомендаціям М.О. Тюленєва, насамперед у 20–30-х роках минулого століття, відбулось організаційне становлення системи наукового забезпечення осушувальних меліорацій в УСРР, його збереження під час німецької окупації 1941–1943 рр. та піднесення у 50–60-х роках ХХ ст. Доведено видатну роль М.О. Тюленєва в появі Казоровицької науково-дослідної меліораційної станції (1922), Сагайдацької зрошувальної дослідної станції (1922), Сульського болотного поля (1930), відновлення діяльності Рудня-Радовельської болотної дослідної станції (1923) і Панфило-Яготинського болотного дослідного опорного пункту (1935), а також становлення діяльності Мінської болотної дослідної станції (1911). Через Північну крайову меліоративну організацію він причетний до відкриття Українського НДІ сільськогосподарської меліорації у Харкові (1929). Розкрито його внесок у появу першої загальнодержавної методики дослідної справи на осушених ґрунтах (1932), а також у підготовку фахівців для потреб меліорації через Київський гідромеліоративний інститут (1930–1947) та Київський сільськогосподарський інститут (1923–1941, 1956–1961), а також вищої кваліфікації в Українському НДІ гідротехніки і меліорації (1938–1968). Не випадково за зроблене в ім'я майбутнього, й особливо в питаннях теорії, методології та практики агроеліоративної справи, а також підготовки галузевих фахівців, Верховна Рада України своєю постановою № 2654–VIII від 18.12.2018 р. ухвалила рішення про святкування 130-річчя від дня народження М.О. Тюленєва у 2019 р. на державному рівні. **Висновки.** З ім'ям М.О. Тюленєва пов'язані досягнення у питаннях методоло-

гії та практики агромеліоративної справи в Україні, зокрема авторство першої методики дослідної справи, теорії і практики запровадження культури боліт, підготовки галузевих фахівців.

Ключові слова: Микола Олександрович Тюленєв, осушувальні меліорації, Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації, Рудня-Радовельська болотна дослідна станція, Панфільська болотна дослідна станція, Інститут фізіології рослин і агрохімії АН УРСР, культура боліт.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201906-12>

Микола Олександрович Тюленєв народився 5 квітня 1889 р. у с. Ганнівка Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії (тепер Петрівський район Кіровоградської області) в сім'ї службовця [1, арк. 18]. У 1907 р. закінчив Полтавське комерційне училище О.О. Байєра. Протягом 1907–1911 рр. навчався на сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II (нині — Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). Його спеціалізація «культуртехнік» або «агроном-меліоратор» [2, с. 5].

З 1911 по 1912 р. — практикант Головного управління землеробства і землеустрою Департаменту землеробства, а також спеціаліст-агрохімік Мінської болотної дослідної станції (нині — Республіка Білорусь) [3, с. 65]. Причетний до вибору ділянки для розміщення станції біля станції Пуховичі в маєтку П.М. Мірховича поблизу м. Мінськ. Провів експедицію з відбору болотних ґрунтів губернії, на підставі яких вперше в Російській імперії проаналізував їх на науковій основі щодо агрохімічних і фізичних властивостей та походження [4].

У 1912 р. — слухач курсів з культури боліт при Ризькому політехнічному інституті, а після їх закінчення, як кращий випускник, короткочасно стажувався у Швеції, Данії і Німеччині та ознайомився з роботою зразкових господарств Прибалтійського краю, Фінляндії, окремих губерній Російської імперії. Після повернення у тому самому році — спеціаліст сільськогосподарської частини Департаменту землеробства, а також до 1915 р. — лектор по культурі боліт і лувніцтву при Санкт-Петербурзькому сільськогосподарському музеї та помічник редактора журналу «Землеробець».

Перша його стаття «Декілька слів про культуру боліт у Прибалтійському краї» символічно вийшла у «Болотоведення. Вісник культури і вивчення боліт і лувніцтва» (№ 1 за 1913 р.), який з 1912 р. почала видавати Мінська болотна станція за редакцією О.Ф. Флерова. Стаття була підготовлена за матеріалами оглядової поїздки по Естляндській, Ліфляндській, Курляндській губерніях «... у відношенні культури боліт» [5, с. 97]. Автор доводить, що Прибалтійський край є піонером культури боліт у Росії на прикладі двох господарств: 1. Маєток барона Клода «Енгельгардсгоф» у 49-ти верстах від Риги — на моховому болоті, осушеному у 1894 р. і використаному під пасовища. 2. Маєток «Тюрінгеоф» у 6-ти верстах від Риги — з культури лувків з 1892 р.

Упродовж 1915–1917 рр. Микола Олександрович — спеціаліст по культурі боліт Володимиро-Рязанського управління землеробства і державного майна Володимирського губземвідділу. Наступні два роки — старший спеціаліст із культури боліт Департаменту землеробства Володимирської губернії (тепер — Російська Федерація). Протягом 1919–1921 рр. — старший спеціаліст із культури боліт Київського губерньського земельного відділу та помічник директора товариства «Торф» (м. Проскурів). У 1921–1922 рр. працював старшим інспектором з технічної частини товариства «Укрторф» (м. Київ) [1, арк. 18]. 8 травня 1922 р. його призначено завідувачем науково-технічного відділу Укрмеліозему, а з 29 січня 1923 р. — старшим фахівцем з дослідно-меліоративної справи цього самого підрозділу.

Починаючи з 1921 р. співпрацює із Сільськогосподарським науковим комітетом України (нині — Національна академія аграрних наук України), спочатку як штатний працівник секції кормової площі, а з 1922 р.

до 1927 р. — позаштатний співробітник меліораційної секції [6]. Засновує від її імені Центральну науково-дослідну меліораційну станцію в Казоровичах та Сагайдацьку зрошувальну дослідну станцію. З 26 квітня 1923 р. до 1932 р. очолював Рудня-Радовильську болотну дослідну станцію, відкриту Волинським губернським земським у 1913 р. [7]. Розробив її нову програму, яку затвердив СГНКУ та НКЗС УСРР. Згідно з нею було закладено дослідні з вивчення процесу розкладу торфу, а також вивчення різних травосумішок лугового й пасовищного використання злаків, кормового буряку, бобових зернових, картоплі, хрестоцвітних, льону, конопель, серадели, суданки, цибулі, гарбуза, капусти, томатів, огірків і лікарських рослин. Результати дослідів друкує, починаючи з 1926 р., у семи випусках «Праць» станції, що виходили із розширеними анотаціями німецькою мовою. Першим науково обґрунтовує необхідність проведення спеціальних економічних досліджень з культури боліт. Ініціює й очолює оргкомітет з проведення на станції 24–26 вересня 1927 р. першого Всесоюзного з'їзду з культури боліт. За сумісництвом працював старшим фахівцем із дослідно-меліоративної справи Північно-Меліоративного органу НКЗС УСРР та викладачем з культури боліт і луківництва Київського сільськогосподарського інституту (нині — НУБіП України). На замовлення ПівКМО у 1927 р. розробляє шість схем для постановки дослідно-показових ділянок з культури боліт на землях меліотрестів, колективних господарств та окремих селян Волинської, Чернігівської, а також північної частини Київської та Полтавської губерній. Крім того, за ним спеціальна «інструкція» їх закладки та спеціальний «бланк» як проводити розрахунок отриманих даних із 21 позиції. Долучився до створення, згідно з рішенням РНК УСРР від 23.12.1929 р., Українського НДІ сільськогосподарської меліорації у м. Харків (нині — Інститут водних проблем і меліорації НААН). Протягом 1930–1934 рр. — дійсний член Вищої науково-технічної ради НКЗС УСРР з питань меліорації болотних масивів. Із 1932 р. і до початку німецько-радянської війни — старший науковий співробітник і науковий керівник болотної дослідної мережі Українського НДІ сільськогосподарської меліорації. У 1934 р. організував Сульське

дослідне болотне поле (Роменський р-н Сумської обл.) [2, арк. 27].

На засіданні Спеціалізованої вченої ради при Московському гідромеліоративному інституті ім. В.Р. Вільямса 21 вересня 1940 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук на тему «Вирощування цукрового буряку на осушених торфових ґрунтах УРСР» [2, арк. 69].

З 1930 р. М.О. Тюленєв починає працювати за сумісництвом професором, а з 1941 р. — декан агрономіоративного факультету Київського гідромеліоративного інституту (нині — Національний університет водного господарства та природокористування у м. Рівне). Протягом 1941–1943 рр. проводить польові дослідження на Супійській болотній дослідній станції (нині — Панфільська дослідна станція ННЦ «Інститут землеробства НААН») (Яготинський р-н Київської обл.). Після визволення Києва від німецьких окупантів у 1943–1947 рр. завідував кафедрою землеробства КГМІ. Починаючи з 1944 і до 1948 р. за сумісництвом очолює відділ осушення УкрНДІ сільськогосподарської меліорації. Протягом 1946–1948 рр. на замовлення «Укрсельэлектропроект» та «Укргідромеліопроект» розробляє культурно-технічні заходи для басейнів річок Рось, Уж, Случ, Сенюки, Псел та Марефи. Разом із А.М. Янголем Микола Олександрович обґрунтовує необхідність двостороннього регулювання водного режиму осушуваних ґрунтів, а у співавторстві з С.І. Рудичем розробляє конструкцію п'ятикорпусної аераційної крото-дренажної машини (5 КДМ-2), що була здатна закласти дренаж на глибині 0,75–0,8 м через 10,15 і 20 м та за вісім годин залишати 5–6 км готових дрен. Машину широко використовували всі РТС і ЛМС УРСР.

У 1948 р. М.О. Тюленєва обирають членом-кореспондентом АН УРСР за напрямом «сільськогосподарські науки» [2, арк. 1]. Того самого року на запрошення академіка О.Г. Душечкіна перейшов на роботу старшим науковим співробітником Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР (нині — Інститут фізіології рослин і генетики НАН України), де працював до 1955 р. Від імені Академії очолив спеціальні комплексні експедиції у Снігурівському районі Миколаївської області

(1951) та у Димерському районі Київської області (1952–1956). 26.11.1955 р. рішенням ВАК при Міністерстві вищої освіти СРСР присвоєно вчене звання професора за спеціальністю «агромеліорація» [8].

Він серед тих членів Бюро Відділення сільськогосподарських наук АН УРСР, що на засіданні 10 липня 1954 р. підтримує рішення МСГ УРСР з організації у своїй структурі Української академії сільськогосподарських наук з обов'язковою передачею існуючих дослідних установ АН УРСР до новоствореної інституції [9].

З 1955 по 1956 р. очолював лабораторію кормодобування сектору тваринництва Президії АН УРСР. У 1956 р. знову повернувся на роботу до УкрНДІ гідротехніки і меліорації завідувачем відділу освоєння заплавлених земель, яким керував до 1961 р. Відповідно до подання Науково-технічного товариства сільсько-го та лісового господарства, Міністерство сільськогосподарства УРСР кандидатуру М.О. Тюленєва «... члена-кореспондента АН УРСР...» висунуло у додатковий список кандидатів для обрання дійсними членами ВАСГНІЛ у 1956 р. [10]. Однак не відбулося.

Крім того, за сумісництвом протягом 1956–1961 рр. працював професором кафедри сільськогосподарської меліорації та кормовиробництва Української академії сільськогосподарських наук.

У зв'язку із погіршенням стану здоров'я у 1961 р. перейшов спочатку на посаду старшого наукового співробітника, а з 1964 р. працював науковим консультантом відділу освоєння заплавлених земель УкрНДІ гідротехніки і меліорації. Серед здобутків, насамперед УНДІГІМ у сільськогосподарському освітньому боліт, М.О. Тюленєв називає:

- обґрунтування і практичне внесення мідних добрив для отримання високих урожаїв зернових культур із розрахунку «... 5 кг міди на 1 га у два прийоми за ротацію 7–8-пільної сівозміни, що відповідає 5 ц/га піритного огарку або 25 кг мідного купоросу (CuSO_4);
- розроблення прискореного методу залуження у першій половині серпня у Лісостеповій зоні і у вересні — у західних областях із одночасним «... висівом злаково-бобової травосуміші... із домінуванням конюшини розової»;
- встановлення, що найбільш ефективним способом обробітку осушених торфових

ґрунтів є «... оранка з оборотом пласта на 180° на глибину 20–25 см (для гарно розкладеного) і на глибину 30–35 см (для погано розкладеного) у серпні» [11, с. 29–30].

Після травневого 1966 р. Пленуму ЦК КПРС у країні розпочалися роботи з масштабної меліорації земель. За таких обставин чи не вперше стали в нагоді як теоретичні, так і практичні напрацювання М.О. Тюленєва і були затребувані в державі. Один із його учнів, В.Р. Гімбаржевський, згадував, що найбільшу затребуваність мали розробки з питань оптимізації водно-повітряного режиму, культуротехніки, первинного обробітку і структури посівів. Ученим було встановлено, якщо «... осушення не доповнюється системою агрономіко-агротехнічних заходів, то продуктивність осушуваних земель не тільки не підвищується, а, навпаки, різко знижується...» [12, с.15]. Ним створена українська школа агрономіко-агротехнічних досліджень М.О. Тюленєва, проведені на Рудня-Радовельській болотній дослідній станції протягом 1923–1932 рр., покладено в основу державної програми освоєння боліт УРСР. Він першим в Україні запровадив вирощування технічних культур, насамперед буряків цукрових на осушених торфових ґрунтах з урожайністю 1000 ц/га. Розроблена ним технологія вирощування коренеплодів була запроваджена в УРСР, БРСР та РСФРР. Ще кращих результатів досягнуто стосовно лучного травосіяння, що значно розширило виробництво тваринницької продукції на Поліссі та в Лісостепу України. Він розробив першу методіку дослідної справи на торфових ґрунтах для всієї країни, раціональні сівозміни, системи удобрення й обробітку ґрунту та ін., головне, — теорію і практику запровадження культури боліт для потреб торфопо-болотного фонду України.

Помер М.О. Тюленєв 3 грудня 1969 р. Похований у Києві на Байковому кладовищі. Творча спадщина «українського Вебера» (так називали вченого у фаховому середовищі, порівнюючи із класиком культури боліт у світовому вимірі німецьким професором Карлом Альбертом Вебером (1856–1931)) становить 218 наукових праць, опублікованих за період 1911–1964 рр. [13]. Значна кількість видань так і залишилася в рукописах обсягом понад 200 ум. друк. аркушів.

Частина з них за життя вченого стали класичними стосовно культури боліт і нині

використовуються для моніторингових досліджень в Україні, Білорусі та Росії.

Висновки

М.О. Тюленєв є автором першої методики дослідної справи на торфових ґрунтах, розробником раціональних сівозмі

систем землеробства та культури боліт в Україні для потреб осушувальної меліорації.

Вергунов В.А.

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН, ул. Героев Обороны, 10, г. Киев, 03127, Украина; e-mail: dnsbg_uaan@ukr.net

Культуры болот в научно-образовательном наследии Н.А. Тюленева

Цель. Раскрыть творческие достижения на ниве осушительных мелиораций в Украине и Республике Беларусь выдающегося ученого, члена-корреспондента АН УССР Н.А. Тюленева.

Методы. Методом историко-научного анализа с привлечением ранее недоступных архивных документов и материалов реконструированы жизнь и достижения Н.А. Тюленева в развитии отечественной мелиоративной науки. **Результаты.** Выявлено, что благодаря разработкам, а также практическим рекомендациям Н.А. Тюленева, прежде всего в 20–30-х годах прошлого века, состоялось организационное становление системы научного обеспечения осушительных мелиораций в УССР, его сохранения во время немецкой оккупации 1941–1943 годах и подъема в 50–60 годах XX в. Доказана выдающаяся роль Н.А. Тюленева в появлении Казоровицкой научно-исследовательской мелиорационной станции (1922), Сагайдацкой оросительной опытной станции (1922), Сульского болотного поля (1930), восстановления деятельности Рудня-Радовельской болотной опытной станции (1923) и Панфило-Яготинского болотного опытного опорного пункта (1935), а также становления деятельности Минской болотной опытной станции (1911). Через Северную краевую мелиоративную организацию он причастен к открытию Украинского НИИ сельскохозяйственной мелиорации в Харькове (1929). Раскрыт его вклад в появление первой общегосударственной методики опытного дела на осушенных почвах (1932), а также в подготовку специалистов для мелиорации через Киевский гидромелиоративный институт (1930–1947) и Киевский сельскохозяйственный институт (1923–1941, 1956–1961), а также высшей квалификации в Украинском НИИ гидротехники и мелиорации (1938–1968). Не случайно за сделанное во имя будущего и особенно в вопросах теории, методологии и практики агро-мелиорационного дела, а также подготовки отраслевых специалистов, Верховная Рада Украины своим постановлением № 2654–VIII

от 18.12.2018 г. приняла решение о праздновании 130-летия со дня рождения Н.А. Тюленева в 2019 г. на государственном уровне. **Выводы.** С именем Н.А. Тюленева связаны достижения в вопросах методологии и практики агро-мелиорационного дела в Украине, в частности — авторство первой методики опытного дела, теории и практики внедрения культуры болот, подготовки отраслевых специалистов.

Ключевые слова: Николай Александрович Тюленев, осушительные мелиорации, Украинский научно-исследовательский институт гидротехники и мелиорации, Рудня-Радовельская болотная опытная станция, Панфильская болотная опытная станция, Институт физиологии растений и агрохимии АН УССР, культура болот.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201906-12>

Vergunov V.

National scientific agricultural library of NAAS, Heroiv Oborony, 10, Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: dnsbg_uaan@ukr.net

Crops of moors in M.O.Tiuleniev's scientific educational heritage

The purpose. To open creative reachings in drying ameliorations in Ukraine and Byelorussia of M.O. Tiulenev — protruding scientist, member-correspondent AS of UkSSR. **Methods.** By method of historical-scientific analysis with engaging before inaccessible archival deeds and materials they restored life and victories of M.O. Tiulenev in development of domestic reclamative science. **Results.** It is determined that owing to M.O. Tiulenev's development and practical recommendations, first of all in 20–30 of the past century, the organizational becoming of system of scientific provision of drainage ameliorations in UkSSR took place, as well as its saving during German occupation in 1941–1943, and ascending gradient in 50–60 of XXth century. Protruding role is proved of M.O. Tiulenev in foundation of Kazorovitskyi research and development melioration station (1922), Sagaydatska irrigation experimental station (1922), Sulske paludal field (1930), and restoring activity of Rudnia-Radovelska paludal experimental station (1923)

and Panfilo-Yagotin paludal experimental base (1935), and also becoming of activity of Minsk paludal experimental station (1911). Through Northern local reclamative architecture he was involved in foundation of Ukrainian scientific research institute of agricultural reclamation in Kharkiv (1929). They opened his contribution to creation of the first nation-wide procedure of experiment work on reclaimed soils (1932), and also in preparation of specialists for amelioration in Kyiv hydroreclamative institute (1930–1947), Kyiv agricultural institute (1923–1941, 1956–1961), and also the top skills in Ukrainian scientific research institute of hydraulic engineering and amelioration (1938–1968). Not casually for made in the name of the future and especially in questions of the theory, methodology and practice of amelioration, and also preparation

of branch specialists the Verhovna Rada of Ukraine (decision 2654-VIII, 12/18/2018) has made a decision on celebrating the 130th anniversary from the date of M.O. Tiulenev's birth in 2019 at the state level. **Conclusions.** With M.O. Tiulenev's name we link reachings in methodology and practice of amelioration science in Ukraine, in particular — authorship of the first procedure of experiment work, theory and practice of heading of crop of moors.

Key words: Mykola Oleksandrovych Tiulenev, drainage ameliorations, Ukrainian research institute of hydraulic engineering and amelioration, Rudnia-Radovelska paludal experimental station, Panfilska paludal experimental station, Institute of plant physiology and agrochemistry of AS of UkSSR, crop of moors.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201906-12>

Бібліографія

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27. Оп. 17 л. Спр. 4155. 35 арк.
2. Архів Академії наук УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: Личное дело члена-корреспондента АН УССР Тюленева Николая Александровича (1948–1969 гг.). 98 л.
3. Ворон В.П. Образовательный и просветительский аспекты в деятельности Минской болотной станции в 1912–1915 гг. *Научные труды Республиканского института высшей школы*. 2016. № 16–1. С. 63–69.
4. Вергунов В.А. Історія наукового забезпечення осушувальних меліорацій в Україні: член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев (до 130-річчя від дня народження): наук. доп. НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Київ: ТОВ «ЦП» «Компринт», 2019. С. 8.
5. Тюленев Н.А. Несколько слов о культуре болот в Прибалтийском крае. *Болотоведение. Вестник культуры и изучения болот и луговодства*. 1913. № 1. С. 97–100.
6. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України. Ф. 176. Оп. 1. Спр. 11. 13 документів. Арк. 71.
7. Вергунов В.А. Член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленев (1889–1969) — вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні (до 130-річчя від дня народження). НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, Ін-т вод. проблем і меліорації, ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Панфільська досл. ст., НАН України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Ін-т архівознавства, МОН України, Нац. ун-т водн. госп-ва і природокористування України. Рівне: НУВГП, 2019. 123 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука в особах, документах, бібліографії»; кн. 108).
8. Архів Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації НААН. Ф. 5144. Оп. 2. Спр. 102. Арк. 27–68.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 71. Спр. 128. Арк. 107–122.
10. ЦДАГО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 8806. Арк. 85.
11. Тюленев Н.А. Итоги и современное состояние вопроса о сельскохозяйственном использовании осушенных торфяных почв. *Бюллетень научно-технической информации*. МСХ УССР, УАСХН, УНИИГиМ. 1958. № 4. С. 24–31.
12. Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889–1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911–1964 роки. До 75-річчя Ін-ту гідротехніки і меліорації УААН. УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала, А.С. Загайчук, І.І. Калантиренко; наук. ред. В.А. Вергунова. Київ, 2004. 56 с.: портр. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 9).
13. Член-кореспондент АН УРСР М.О. Тюленев. Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889–1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911–1964 роки. До 130-річчя від дня народж.; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала; НААН, ННСГБ, Ін-т водних проблем і меліорації, НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т архівознавства; наук. ред. В.А. Вергунова. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: «ЦП» Компринт», 2019. 150 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 72).